

บทที่ ๔

การบูรณาการแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาและการประยุกต์พุทธปรัชญา การศึกษาในการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบัน

ความหมายของการบูรณาการ

การบูรณาการมีนัยวิชาการได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันดังนี้

คำว่าบูรณาการของ ราชบัณฑิตยสถาน ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ไม่มีคำ ว่า “บูรณาการ” โดยตรง แต่มีคำ ว่า “บูรณ-, บูรณ” ซึ่งเป็นคำ กริยาวิเศษณ์ หมายถึง เต็ม อาทิ บูรณาการรวมหน่วย เป็นคำ นาม หมายถึง การนำ หน่วยที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและ บูรณะ เป็นคำ กริยา หมายถึง ซ่อมแซมทำ ให้กลับคืนดีเหมือนเดิม เช่นบูรณะวัด

สุวิทย์ มูลคำ และคณะ^๑ บูรณาการ หมายถึงการนำเอาศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการ (Integrated Curriculum) คือหลักสูตรที่นำเอาเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ มาหลอมรวมเข้าด้วยกันทำให้เอกลักษณ์ของแต่ละรายวิชาหมดไป เช่นเดียวกัน การเรียนการสอนที่ดำเนินการด้วยวิธีบูรณาการเราเรียกว่า การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ (Integrated Instruction) คือเน้นที่องค์รวมของเนื้อหามากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชา และเน้นที่การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญยิ่งกว่าการบอกเนื้อหาของผู้ครู

วัฒนา ระวังทุกข์^๒ ได้ให้ความหมายของบูรณาการว่า “การนำศาสตร์ต่าง ๆ มาผสมผสานกันเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

ชนาธิป พรกุล^๓ ได้ให้ความหมายของบูรณาการว่า “การเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ทุกชนิด ที่บรรจุอยู่ในแผนของหลักสูตร เป็นการเชื่อมโยงแนวนอนระหว่างหัวข้อและเนื้อหาต่างๆที่เป็นความรู้ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ พุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย การบูรณาการทำให้

^๑ สุวิทย์ มูลคำ และคณะ บัณฑิตการรู้การอบรมเชิงปฏิบัติการ : กลยุทธ์การพัฒนากระบวนการคิด. มปท. พ.ศ. ๒๕๔๓.

^๒ วัฒนาพร ระวังทุกข์ แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง [ม.ป.ท.] : พ.ศ. ๒๕๕๒

^๓ ชนาธิป พรกุล. แคท รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๔๓.

ผู้เรียนได้รับความรู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และรู้ในเรื่องนั้นอย่างลึกซึ้ง การบูรณาการความรู้เป็นสิ่งที่จำเป็นโดยเฉพาะในยุคที่มีความรู้ ข้อมูลข่าวสารมาก จึงเกิดเป็นหลักสูตรที่เรียกว่า หลักสูตรบูรณาการ (Integrated curricula) ซึ่งพยายามสร้างหัวเรื่อง (Themes) ใน โปรแกรมวิชาโดยนำความคิดหลักในวิชามาสัมพันธ์กัน และสัมพันธ์กับวิชาอื่นด้วย”

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^๔ ได้ให้ความหมายว่าการบูรณาการ ว่าคือการผนวก การประสาน การเติมเต็มการเชื่อมโยง การรวมกัน ร่วมกัน

เอียร์ชัย เอี่ยมวรเมธ^๕ บูรณาการในความหมายที่เป็นภาษาอังกฤษ ผู้เขียนเห็นว่ามีความหมายในภาษาอังกฤษ

บางคำ มีความหมายทำนองเดียวกันกับคำ ว่า “บูรณาการ” ดังนี้

Integration เป็นคำ นาม หมายถึง ๒. การทำให้รวมเป็นหน่วยเดียวกัน, การผสมกัน, การรวมกัน และ ๒. [คณิต] วิธีการของจำนวนเต็ม

Integrate เป็นคำ กริยา หมายถึง ๒. เชื่อมผนึกเป็นส่วนเดียวกัน, ทำให้สมบูรณ์ (หรือครบถ้วนบริบูรณ์) ๒. รวม, รวมเป็นส่วนเดียวกัน และ ๓. จำนวนเต็ม

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าความหมายของการบูรณาการนั้น หมายถึงการเชื่อมผสมประสานให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับการบูรณาการแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษา^๖ ในงานวิจัยฉบับนี้ จะได้นำเฉพาะหลักไตรสิกขามาเป็นหัวใจหลักในการวิเคราะห์ เพื่อให้ตรงกับแนวทางการจัดการศึกษาตามแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมมจิตโต) และศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ประเด็นในการวิเคราะห์มีดังนี้

๔.๑ บูรณาการแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมมจิตโต) และศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี

ในการนำเสนอผลการศึกษาในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้นำผลในภาพรวมที่เกิดจากการศึกษาวิธีการจัดการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาการศึกษาทั้งของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมมจิตโต) และศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มานำเสนอผลในภาพรวม โดยแบ่งประเด็นในการนำเสนอ ๓ ด้าน ประกอบด้วย บูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับอริยสัจสี่ (ศีล) อริยจิตตสิกขา (สมาธิ) และ อริยปัญญาสิกขา (ปัญญา) แสดงรายละเอียดของแต่ละด้านได้ดังนี้

^๔ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงบูรณาการ, กรุงเทพมหานคร : ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๖.

^๕ เอียร์ชัย เอี่ยมวรเมธ ภาษาอังกฤษ -- พจนานุกรม -ภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, พ.ศ. ๒๕๓๖. (อ้างถึงในที นิยมศรีจันทร์, นักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๗)

๔.๑.๑ บูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับอภิปรัชญา (ศีล)

ในการนำเสนอผลการศึกษามีความสอดคล้องกับอภิปรัชญา (ศีล) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นสำคัญ เพราะแนวคิดของท่านมุ่งเน้นการพัฒนาด้านพฤติกรรมการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถ ดังปรากฏในรายละเอียดต่อไปนี้

จากปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ที่ต้องการให้เยาวชน คิดเป็น ดังนั้นก็จำเป็นที่จะต้องกำหนดให้ได้ว่าความคิดหรือการคิดนั้น คิดอย่างไร ทั้งนี้ เพื่อเยาวชนจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องในเรื่องการคิด และเนื่องจากว่าเราต้องการให้เยาวชนกระทำ ความดี ดังนั้น จำเป็นจะต้องกำหนดให้ชัดเจนไปว่าความดีคืออะไร และการทำความดีนั้นคือทำอย่างไร เพื่อเยาวชนจะได้ถูกต้องในเรื่องเหล่านี้ ย่อมเป็นตัวอย่างที่ดีให้เห็นว่าความคิดเห็นในเชิงวิเคราะห์นั้นมีความสำคัญและเป็นรากฐานของการที่จะคิดหรือปฏิบัติในขั้นต่อไป

การได้รับการฝึกฝนให้อ่านออกเขียนได้ ได้รับการฝึกฝนในหน้าที่ของพลเมืองดี ได้รับการฝึกฝนในเรื่องการประกอบอาชีพที่สุจริต และได้รับการสั่งสอนและฝึกฝนในเรื่อง จริยธรรม อย่างเพียงพอ มนุษย์นั้นก็จะเกิดความรู้และความเข้าใจในชีวิตของตน รู้จักละอายและเกรงกลัวต่อความชั่ว ปฏิบัติตนตามแนวทางของ จริยธรรม ที่ตนได้เล่าเรียนและฝึกฝน โลภะ โทสะ โทหะ ของเขา ก็ลดลงไป ตามลำดับ ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตก็ลดลงตามไปด้วย และอาจจะกล่าวได้ว่า ได้ประสบกับชีวิตที่ดีพอสมควร

วิธีการสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจ เป็นแนวทางที่ใช้ในการพัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี มีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ กำหนดปัญหา (หรือขั้นทุกข์)

ขั้นที่ ๒ ตั้งสมมติฐาน (หรือขั้นสมุทัย)

ขั้นที่ ๓ ทดลองและเก็บข้อมูล (หรือขั้นนิโรธ)

ขั้นที่ ๔ วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (หรือขั้นมรรค)

โดยที่วิธีการสอนแบบนี้จะทำให้ให้นักเรียนคุ้นเคยกับการแก้ปัญหาหรือการคิดเป็นอย่างหนึ่ง จนเป็นนิสัย เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้นในชีวิตของตน ก็มีสติพอที่จะใช้วิธีการแก้ปัญหานี้เข้าช่วยแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่ ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับผู้เรียนในการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

๔.๑.๒ บูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับอภิจิตตสิกขา (สมาธิ)

จากการศึกษาผลงานและแนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษา พบว่า พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นผู้ที่มีความโดดเด่นในการนำเสนอตัวอย่างหรือเรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องกับอภิจิตตสิกขา (สมาธิ) ดังนั้น จึงได้นำเสนอตัวอย่างกรณีศึกษาที่ พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺม

จิตโต) ได้เล่าไว้ในหนังสือทำอย่างไรจึงเรียนเก่ง^๖ โดยท่านได้ยกตัวอย่างบุคคลสำคัญที่มีการพัฒนาสมองของตนจนกลายเป็นอัจฉริยะบุคคล ท่านผู้นี้ คือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นตัวอย่างของอัจฉริยะบุคคลที่ใช้ความสามารถของสมองได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ถ้านักเรียนอยากจะเพิ่มประสิทธิภาพของสมองเหมือนท่านจะต้องทำอะไรบ้าง ตอบว่า นักเรียนต้องฝึกทำกรรมฐานเบื้องต้นให้เป็นมีสติและมีสมาธิอย่างดี พุดง่าย ๆ ก็คือใครอยากเรียนเก่งต้องฝึกสติและสมาธิ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้นักเรียนเรียนไม่เก่งก็เพราะขณะเรียนหนังสือมักใจลอยหรือฟุ้งซ่าน เวลาฟังครูสอน นักเรียนบางคนชอบใจลอยไปคิดถึงเรื่องสนุก ๆ นอกห้องเรียน เรื่องที่ครูบรรยายจึงเข้าหูซ้ายทะลุหูขวา นี่แสดงว่าเขาขาดสติ นักเรียนบางคนอาจตั้งใจฟังดี แต่มีเรื่องให้คิดมากมายจนจับประเด็นไม่ได้จึงกลายเป็นคนฟุ้งซ่านเพราะขาดสมาธิ การฝึกสติและเจริญสมาธิจะทำให้เขาเรียนเก่งขึ้นในทันที

การฝึกขั้นแรกคือฝึกสติ ใครอยากเรียนเก่งต้องมีสติ สติคืออะไร

สติคือการระลึกรู้ทันปัจจุบัน คือ มองให้เห็น ฟังให้ได้ยิน ไม่ใจลอย นี่เป็นสติที่เพิ่งไปนอกตัวเรา เหมือนตอนที่ขับรถไปถึงสี่แยกไฟแดง พอเห็นไฟแดงก็หยุดรถ ที่หยุดรถก็เพราะคนขับรถมีสติมองเห็นสัญญาณไฟแดง แต่คนขับรถบางคนมัวใช้โทรศัพท์มือถืออยู่ ใจลอยไปถึงเรื่องที่กำลังคุยทางโทรศัพท์จึงมองไม่เห็นสัญญาณไฟแดง นี่เรียกว่าขับรถอย่างไม่มีสติ คนไม่มีสติ มองก็ไม่เห็น ฟังก็ไม่ได้ยิน คนที่ใจลอยอย่างนี้จะเรียนเก่งได้อย่างไร

ท่านได้ยกตัวอย่างประกอบว่า มีครูคนหนึ่งพยายามสอนความหมายของสติแก่เด็กนักเรียนชั้น ป. ๒ เขาแจกแก้วน้ำผสมยาควินินให้นักเรียนทั้งชั้น จากนั้นเขาบอกให้นักเรียนทุกคนยกแก้วขึ้นแล้วทำตามอย่างครูโดยกำชับให้ทุกคนมีสติ มองให้เห็น ฟังให้ได้ยิน อย่าใจลอย ถ้าเห็นครูทำอะไร ให้ทำตาม ว่าแล้วครูก็ยกแก้วใส่ยาควินินละลายน้ำชูขึ้น นักเรียนก็ยกชูแก้วตามครู ครูเอานิ้วใส่ปาก นักเรียนก็เอานิ้วใส่ปากตาม ตอนนี้นักเรียนทนไม่ได้เพราะรสชาติยาควินินขมมาก นักเรียนบ้วนน้ำลายกันใหญ่ ครูหัวเราะซ้ำในอาการของนักเรียน

นักเรียนประท้วงว่า “คุณครูแกล้งพวกหนู”

ครูตอบว่า “ไม่ได้แกล้ง”

นักเรียนถามว่า “แล้วทำไมครูไม่รู้สึกลขมบ้าง”

ครูอธิบายว่า “ที่พวกเธอรู้สึกขมก็เพราะพวกเธอไม่ได้ทำตามครู ครูบอกให้ยกแก้ว แล้วเอานิ้วคน เอานิ้วใส่ปาก พวกเธอทำตามครูหรือเปล่า”

^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทำอย่างไรจึงเรียนเก่ง, เรียบเรียงจากปาฐกถาที่แสดง ณ ชาติภูมิสถานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๐, ได้รับจากเมื่อ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๕๔ จาก <http://watprayoon.org>, หน้า ๘.

นักเรียนตอบพร้อมกันว่า “ทำตาม”

ครูย้อนว่า “พวกเธอไม่ทำตามครู คราวนี้ครูจะทำให้ดูอีกทีอย่างช้าๆ คอยดูให้ดีนะ มีสติ อย่าใจลอย เวลาครูเอานิ้วคนในแก้ว ครูใช้นิ้วชี้คน แต่เวลาครูเอานิ้วใส่ปาก ครูใช้นิ้วกลาง พวกเธอใช้นิ้วชี้คนและเอานิ้วชี้ใส่ปาก มันก็ขม่นะซิ นี่แสดงว่าพวกเธอไม่มีสติ พวกเธอรู้หรือยังว่าโทษของการไม่มีสติคืออะไร”

นักเรียนตอบพร้อมกันว่า “ขมจิ้ง”

ครูจึงสรุปต่อว่า ใครอยากเรียนเก่งต้องฝึกสติ คือ เวลาอ่านหนังสือหรือเรียนหนังสือ ต้องพยายามเตือนตัวเองให้ระลึกถึงทันปัจจุบันทุกขณะ พยายามบังคับตัวเองไม่ให้ใจลอย ฝึกมองให้เห็น ฟังให้ได้ยิน

การฝึกสติเป็นเพียงขั้นแรก การฝึกขั้นต่อไปคือฝึกสมาธิ ใครอยากพัฒนาความจำและความคิดต้องมีสมาธิ สมาธิคืออะไร

สมาธิแปลว่าตั้งใจมั่น ตรงกับคำว่าเอกัคคตา แปลว่าคิดเรื่องเดียว ใครอยากเรียนเก่งต้องฝึกคิดทีละเรื่อง ถ้าคิดหลายเรื่องพร้อมกันเรียกว่าฟุ้งซ่าน การทำสมาธิก็คือการเพ่งกระแสจิตให้จับแน่นแนบอยู่กับเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว ไม่วอกแวกไปคิดเรื่องอื่น เคยเห็นคนเพ่งเทียนไหม เขาเอาเทียนมาตั้งไว้ข้างหน้าแล้วเพ่งอย่างนี้จนภาพติดตา เมื่อหลับตาแล้วเขาก็เห็นแสงเทียนอยู่ในมโนภาพ ใจไม่วอกแวกไปไหนเลย คิดแต่ภาพแสงเทียนอย่างเดียว นี่เรียกว่า สมาธิ คือคิดเรื่องเดียว

การฝึกสติและฝึกสมาธิต้องทำไปพร้อมกัน หลวงพ่อเทียนสอนฝึกวิธีฝึกสติด้วยการแบมือ แล้วยกขึ้นช้าๆ ฝ่ามืออยู่ตรงไหนก็ให้รู้ทันจุดปัจจุบันของฝ่ามือ สติตามกำหนดอยู่เรื่องเดียวคือการเคลื่อนไหวของฝ่ามือ การกำหนดรู้อยู่เรื่องเดียวนี้นี้จัดเป็นสมาธิ

เมื่อจิตเป็นสมาธิ เราจะจำแนกและทำให้เรียนเก่ง เหมือนเวลาที่เรากำลังถ่ายภาพ ต้องปรับโฟกัสหน้ากล้อง ภาพจึงจะชัดเจน การทำสมาธิก็คือการปรับโฟกัสของจิต ฝึกคิดทีละเรื่อง เมื่อทำเรื่องนี้จบแล้วก็เลิกคิดถึงเรื่องนั้นหันไปจับเรื่องใหม่คิดต่อไป

นอกจากนี้ท่าน พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ยกตัวอย่างนโปเลียน ซึ่งเป็นบุคคลตัวอย่างของการนำหลักการฝึกสมาธิไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยมีเนื้อเรื่องดังต่อไปนี้

นโปเลียนมหาราชเป็นอีกตัวอย่างของคนประสบความสำเร็จเพราะอาศัยสมาธิ เขาเป็นจักรพรรดิฝรั่งเศสที่เก่งทุกเรื่อง เขารบเก่ง ปกครองเก่ง บริหารเศรษฐกิจเก่ง เขียนจดหมายก็เก่ง วันหนึ่งเขาถูกข้าศึกจับตัวไปปล่อยเกาะ จิตแพทย์นั่งเรือไปสัมภาษณ์เขา มีคำถามข้อหนึ่งที่ว่าเขาทำอย่างไรจึงเก่งหลายด้าน

นโปเลียนตอบว่า “ผมฝึกคิดทีละเรื่อง” ซึ่งก็คือฝึกทำสมาธินั่นเอง

จิตแพทย์ถามต่อว่า “ท่านฝึกอย่างไร”

นโปเลียนอธิบายว่า “ผมจินตนาการให้สมองเหมือนตู้ที่มีลิ้นชักหลายลิ้นชัก แต่ละลิ้นชักเก็บไว้อย่างละเรื่องเท่านั้น เวลาเราก็เปิดลิ้นชักเรื่องรบ เวลาพักรบก็ปิดลิ้นชักนั้นหันไปเปิดลิ้นชักเรื่องความรักแล้วก็เขียนจดหมายถึงมเหสีจากแนวหน้า เวลาบ้านเมืองว่างจากศึกสงครามก็เปิดลิ้นชักเรื่องการปกครองบ้านเมือง ไม่ปะปนกันกับเรื่องอื่น”

จิตแพทย์ถามว่า “เรื่องนี้ทำยากนะ ท่านทำได้จริงหรือ”

นโปเลียนบอกว่า “ถ้าไม่เชื่อผมจะทำให้ดู ผมจะปิดลิ้นชักให้หมดเลย คอยดูว่าจะเกิดอะไรขึ้น”

ว่าแล้ว นโปเลียนก็เอนกายลงนอน เขาหยุดคิดทุกเรื่อง ใช้เวลาไม่ถึง ๕ นาที เขาก็หลับสนิท จิตแพทย์จับชีพจรและตรวจลมหายใจก็รู้ว่านโปเลียนหลับสนิทจริงๆ

ใครที่อยากเรียนเก่งจะฝึกทำสมาธิแบบนโปเลียนก็ได้ คือจินตนาการให้สมองเหมือนตู้ที่มีลิ้นชักหลายลิ้นชัก แต่ละลิ้นชักเก็บไว้อย่างละวิชาเท่านั้น ลิ้นชักที่ ๑ เก็บวิชาคณิตศาสตร์ พอจะเรียนคณิตศาสตร์ก็เปิดลิ้นชักที่ ๑ พอเรียนจบชั่วโมงคณิตศาสตร์ก็ปิดลิ้นชักนี้ไม่ต้องกังวลถึงวิชานี้อีกแล้ว เปิดลิ้นชักที่ ๒ คือภาษาอังกฤษซึ่งอยู่ในชั่วโมงที่ ๒ พอเรียนภาษาอังกฤษจบก็ปิดลิ้นชักนี้ หันไปเปิดลิ้นชักภาษาไทย กีฬาและกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป ข้อสำคัญคือต้องเปิดทีละลิ้นชัก คิดทีละเรื่อง ทำจบแล้วให้ปิดลิ้นชักทันที เวลาเรียนเป็นเรียน เวลาเล่นเป็นเล่น เรียนก็เก่ง เล่นก็พาก็เก่ง

พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้เล่าถึงเรื่องราวของบุคคลที่ฝึกสมาธิเวลาเรียนหนังสือ นั่นก็คือ หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย โดยที่ หลวงพ่อพุทธ ฐานิโยเล่าว่า ตอนที่ท่านบวชเป็นพระได้ไม่กี่พรรษา ท่านเรียนบาลีชั้นประโยค ๓ อยู่อยู่วัดแห่งหนึ่ง ที่สำนักนี้มีการฝึกกรรมฐานอีกด้วย หลวงพ่อพุทธทำทั้งสองอย่าง คือฝึกกรรมฐานไปด้วยและเรียนบาลีไปด้วย พระรูปหนึ่งเตือนท่านว่า “ท่านพุทธทำอะไรให้จริงสักอย่างสิ จะเรียนก็เรียน จะนั่งกรรมฐานก็นั่ง มีที่ไหนกันนั่งกรรมฐานด้วย เรียนไปด้วย กรรมฐานเสื่อมหมด” ท่านพุทธนึกตอบในใจว่า เราจะฝึกกรรมฐานไปด้วย เรียนไปด้วย เวลาเข้าห้องเรียนก็ทำกรรมฐานไปด้วย ไม่มีใครห้าม

พอเข้ากรรมฐานฝึกสมาธิ ท่านพุทธกำหนดลมหายใจเข้าออก พอหายใจเข้าก็นับหนึ่ง หายใจออกนับหนึ่ง ไม่คิดเรื่องอื่นเลย นับหนึ่งๆ สองๆ จนถึงสิบๆ แล้วก็นับหนึ่งๆ ถึงสิบๆ อย่างนี้ พอไปอยู่ในห้องเรียนท่านนั่งแถวหน้าเลย เพื่อไม่ให้อะไรทำให้ใจวอกแวก ท่านนั่งฟังไปที่อาจารย์เหมือนกับฟังกสิณจนกระทั่งอาจารย์รู้สึกอึดอัดถามว่า ท่านพุทธมีปัญหาอะไรหรือ ท่านพุทธตอบว่า “ผมกำลังฟังกสิณทำสมาธิ ถือเอาอาจารย์เป็นอารมณ์กรรมฐาน” อาจารย์ตอบแบบคนอารมณ์ดีว่า “ถ้าอย่างนั้นท่านฟังผมให้กลายเป็นผุยผงไปเลย”

พอใกล้จะสอบบาลี หลวงพ่อพุทธหลับฝันเห็นไก่บินปร๋อไปเกาะบนรั้วตีปีกชนเสียงเจื้อยแจ้ว ท่านนำความฝันนี้ไปเล่าให้อาจารย์ฟัง อาจารย์บอกว่า สงสัยปีนี้จะออกข้อสอบตอนไก่ปรบ

ปึก อาจารย์ให้แก่งข้อสอบประโยคไก่อปรบปึก หลวงพ่อพุทธก็แก่งประโยคนี้แล้วไปบอกเพื่อนๆ ว่าปึกนี้จะออกประโยคไก่อปรบปึก

เพื่อนถามว่า “ท่านรู้ได้อย่างไร”

ท่านตอบว่า “ผมรู้จากความฝัน”

พอถึงเวลาสอบปรากฏว่าข้อสอบออกเรื่องไก่อปรบปึกจริงๆ หลวงพ่อพุทธสอบได้กลายเป็นพระมหาพุทธ ๓ ประโยค ในครั้งนั้น ท่านฝันแม่นจริงๆ ประสบการณ์ตรงนี้ทำให้ต่อมาหลวงพ่อบุช ได้รณรงค์ให้สอนนักเรียนฝึกกรรมฐานเพื่อให้เรียนเก่ง นักเรียนทั่วภาคอีสานมาฝึกกรรมฐานที่วัดของท่าน อาตมาไปช่วยท่านสอนด้วย หลวงพ่อพุทธจึงเล่าประสบการณ์ของท่านให้ฟัง

พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ถามหลวงพ่อบุชว่าทำไมท่านจึงสอนกรรมฐานให้นักเรียน ท่านตอบว่า เพราะท่านเจอกับตัวเองดังเล่ามาแล้ว ท่านยังเล่าต่ออีกว่า วันหนึ่งผู้ปกครองพานักเรียนตัวเล็ก ๆ มาหา เด็กคนนี้เรียนหนังสือไม่เก่งเพราะมีสมาธิสั้นเหลือเกิน เป็นเด็กผู้หญิงแต่อยู่ไม่สุข ซนเป็นลิงเลย เธอชอบกวนเพื่อน ๆ ในห้องเรียนจนครูจะไล่ออกอยู่แล้ว

หลวงพ่อบุชจับเด็กฝึกกรรมฐานให้จนกลายเป็นเด็กเรียนเก่ง จบปริญญาตรีและปริญญาโท ได้ทุนรัฐบาลไปเรียนต่อปริญญาเอกที่สหรัฐอเมริกา วันที่สนทนากันนั้น หลวงพ่อบุชเพิ่งได้รับจดหมายจากศิษย์คนนั้นเขียนมาเล่าว่า^๗

“ดิฉันทำตามทีหลวงพ่อบุชสอน คือฝึกกรรมฐานก่อนนอนทุกคืน ปรากฏว่าพอใกล้สอบดิฉันฝันแม่นทุกทีเลยว่าข้อสอบจะออกอะไร ดิฉันบอกเพื่อนที่เป็นฝรั่ง เพื่อนก็ไม่เชื่อ แต่ถึงเวลาเข้าสอบ ปรากฏว่าข้อสอบออกตรงตามนั้นเลย เพื่อนหาว่าหนูไปติดสินบนอาจารย์เลยรู้ข้อสอบล่วงหน้าอยู่คนเดียว ที่จริงดิฉันฝันแม่นเหมือนหลวงพ่อนั่นแหละ”

จากการนำเสนอตัวอย่างของบุคคลที่ใช้สมาธิเป็นเครื่องช่วยฝึกจิตใจให้เป็นสมาธิ จดจ่อ และส่งผลให้สามารถเรียนหนังสือ หรือทำงานให้ประสบความสำเร็จ ดังตัวอย่างที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น

๔.๑.๓ บุรณาการแนวคิดเกี่ยวกับอภิปญญาสิกขา (ปัญญา)

จากผลการศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี พบว่า การพัฒนาจะมุ่งเน้นการบูรณาการด้านศีลและสมาธิเป็นสำคัญ แต่สำหรับการบูรณาการด้านปัญญาก็ใช้ว่าจะไม่มีเสีย

^๗ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทำอย่างไรจึงเรียนเก่ง, เรียบเรียงจากปาฐกถาที่แสดง ณ ชาติภูมิสถานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๐, ได้รับจากเมื่อ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๕๔ จาก<http://watprayoon.org>, หน้า ๑๑.

ทีเดียว เพียงแต่การบูรณาการด้านปัญญานั้น ได้แทรกอยู่ในการจัดการศึกษาในบางด้านที่ท่านทั้งสองได้นำเสนอไว้ มีรายละเอียดดังนี้

องค์ประกอบของพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธรรมจิตโต) เมื่อจำแนกตามหลักไตรสิกขา พบว่า จตุสดมภ์ของการศึกษา (Four Pillars of Education) ทั้ง ๔ ที่นำมาวิเคราะห์เทียบกับหลักไตรสิกขา พบว่า สดมภ์ที่ว่าด้วยการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ (Learning to know) และสดมภ์ที่ว่าด้วยการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษยภาพ (Learning to be) มีความครอบคลุมกับการพัฒนาปัญญา โดยที่การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพมุ่งสอนเรื่องโยนิโสมนสิการ และให้ผู้เรียนรู้จักกลั่นกรองข้อมูลดิบให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ และการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษยภาพมุ่งให้เสรีภาพทางความคิด คือ คิดตามหลักโยนิโสมนสิการ แสวงหาความรู้ด้วยตนเองตลอดเวลา

ในขณะที่องค์ประกอบของพุทธปรัชญาการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เมื่อจำแนกตามหลักไตรสิกขา พบว่า ด้านความหมายของการศึกษา และวิธีสอน มีความครอบคลุมตามหลักไตรสิกขา ด้านปัญญา โดยที่ ด้านความหมายของการศึกษา มีเป้าหมายเพื่อสอนให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามทางปัญญา และด้านวิธีการสอน ที่เน้นวิธีการสอนด้วยวิธีการแห่งปัญญา (The method of intelligence) ยึดถือในปัญญาธรรมเป็นสำคัญ ในการจัดการเรียนการสอน

แม้ว่าการนำเสนอแนวคิดในการจัดการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาทั้งของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธรรมจิตโต) และศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี จะเป็นแนวคิดที่ได้รับการนำเสนอมาและที่สำคัญล้วนมีรากฐานมาจากวิธีการของพระพุทธเจ้า แต่แนวคิดนี้ยังคงเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ ครูสามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลา เพราะจะยังมีความทันสมัย ไม่ล้าหลัง รวมทั้งมีความสอดคล้องอย่างลงตัวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method)

๔.๒ แนวทางการประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบัน

๔.๒.๑ การประยุกต์ใช้เพื่อจัดหลักสูตร

ในการนำเสนอผลการศึกษาด้านการประยุกต์ใช้เพื่อจัดหลักสูตร ผู้วิจัยได้นำเสนอกรณีศึกษาของโรงเรียนวิสุทธิโพธิ์ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดหลักสูตรที่ได้รับการเสนอแนวคิดในการจัดตั้งจากพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธรรมจิตโต) และเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับแนวทางการจัดหลักสูตรแบบพิพัฒนาการนิยมของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ทั้งนี้เนื่องจากเป็นแนวทางการพัฒนาหลักสูตรกาจัดการเรียนการสอนของไทยที่สามารถนำไปใช้ได้จริง และเป็นหลักสูตรที่สามารถพัฒนาผู้เรียนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ มีรายละเอียดดังนี้

กรณีศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ^๔

โรงเรียนวิถีพุทธ ไม่ใช่โรงเรียนที่สอนเน้นแต่วิชาพระพุทธศาสนา หรือจับเด็กนั่งสวดมนต์ภาวนาเป็นกิจกรรมหลักเพราะถ้าทำเช่นนั้น สดมภ์ที่ ๑ และที่ ๒ ของการศึกษาก็จะขาดหายไป ดังนั้น ถ้าจะให้มีส่วนที่ ๑ (พัฒนาศักยภาพ) โรงเรียนวิถีพุทธต้องอบรมจิตใจของเด็กให้มีสติ สมาธิ และโยนิโสมนสิการพร้อมในโรงเรียนวิชาอื่น ๆ เช่นภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์โรงเรียนมีงบประมาณเพียงพอสำหรับจัดหาคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก

สำหรับสดมภ์ที่ ๒ (พัฒนาสมรรถภาพ) โรงเรียนวิถีพุทธต้องเน้นกิจกรรมที่ฝึกเด็กให้มีความสามารถทำงานเป็นทีม เรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการแนวพุทธ ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาและที่สำคัญคือเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความเคารพในการศึกษาหาความรู้จากผู้อาวุโสในท้องถิ่น

สำหรับสดมภ์ที่ ๓ (พัฒนาคุณภาพ) โรงเรียนวิถีพุทธจัดการเรียนการสอนที่ปลูกฝังให้เด็กมีพรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ รู้รักสามัคคี มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติ พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้ทำสงครามเพื่อเผยแพร่ศาสนาเด็กในโรงเรียนวิถีพุทธต้องสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โรงเรียนวิถีพุทธไม่มีปัญหานักเรียนยกพวกตีกัน

สำหรับสดมภ์ที่ ๔ (พัฒนามนุษยภาพ) เป็นการสอนให้คนรู้จักควบคุมกิเลสตัณหา รู้จักแสวงหาความสงบจิตใจด้วยการปฏิบัติธรรม มีทักษะในการแก้ปัญหาหรือดับทุกข์ด้วยปัญญา

โดยสรุปก็คือ โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนระบบปกติที่สอนวิชาต่าง ๆ เหมือนโรงเรียนทั่วไป แต่นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารและจัดการเรียนการสอน เน้นที่การบูรณาการไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาเข้าในหลักสูตรและกิจกรรมต่าง ๆ

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้นำเสนอแนวทางในการจัดหลักสูตรการจัดการเรียนรู้ไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

“สิ่งที่เด็กได้ประสมนั้นย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ถ้าเด็กได้ประสมคำสั่งสอนที่ดี ได้ประสมตัวอย่างที่ดี ได้ประสมกับขนบธรรมเนียมและการทำงานที่ดีแล้ว เด็กก็องงาม หรือ เรียกว่า ได้รับการศึกษา สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เด็กได้ประสม ก็อาจเรียกว่า ประสพการณ์”^๕

^๔ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

^๕ สาโรช บัวศรี. “ความหมายของคำว่า การศึกษา” ใน **ศูนย์การศึกษา**, (สิงหาคม ๒๕๐๕), หน้า ๘.

การจัดการศึกษาที่เกี่ยวกับประสบการณ์นั้น ทศนะของปรัชญา Progressivism กล่าวไว้ในหลักสูตรว่า “หลักสูตรในแนวปรัชญานี้ (Progressivism) จึงเน้นที่ประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ประสบการณ์นั้นควรเป็นประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม และเด็กมีส่วนร่วมโดยตรงในประสบการณ์นั้น”^{๑๐} ได้กำหนดวิธีการสอนให้มีความหลากหลายตามลักษณะของเนื้อหาและวิชาที่สอน ได้ร่วมมือแบ่งปันกัน มีส่วนร่วมในงานที่จะกระทำร่วมกัน และได้ยึดถือปัญหาธรรมเป็นสำคัญ^{๑๑}

โดยสรุป หลักสูตรการเรียนการสอนตามที่ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เสนอนั้นเป็นแนวคิดของปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบันได้

๔.๒.๒ การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผู้สอน

ในการนำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผู้สอนนั้น ผู้วิจัย ได้นำเสนอบทบาทและวิธีการสอนของครูตามทศนะของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตโต) และศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาบุคลากรครูที่ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถส่งเสริมและพัฒนาผู้สอนได้ตรงตามศักยภาพ และผู้สอนสามารถถ่ายทอดความรู้ทั้งวิชาการและศีลธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียนได้ในเวลาเดียวกัน รายละเอียดของบทบาทและวิธีการสอนของครูมีดังนี้

ตามทศนะของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตโต) นั้นบทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำ ครูที่ดีต้องมีทั้งวิชาและจรณะ วิชาคือความรู้ดี จรณะคือความประพฤติดี วิชาทำให้ครูแนะนำ จรณะทำให้ครูน่าดี แนะนำคือสอนให้จำเพื่อทำตาม นำคือทำให้ดูเป็นแบบอย่างสร้างแรงบันดาลใจ บทบาทสำคัญของครูจึงมีสามคำ คือ แนะนำให้ทำ นำให้ดู อยู่ให้เห็น ซึ่งเป็นหัวใจสำหรับบุคคลที่จะเป็นครูหรือผู้ให้ความรู้ที่ดีและสมบูรณ์ที่สุด และอีกหนึ่งอย่างที่สำคัญคือคาดหวังกับครูคือการอบรมให้เด็กเป็นคนดีมีศีลธรรม โดยที่อบรมให้ได้ก็อยู่ในศีลธรรมของพระพุทธศาสนา มีเบญจศีลเบญจธรรมเป็นอย่างน้อย^{๑๒}

^{๑๐} ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๘๓.

^{๑๑} เกรียงศักดิ์ รอดเย็น, “ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๔, หน้า ๘๕.

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์, “พระสงฆ์กับภาระการสอนศีลธรรมในสังคมปัจจุบัน”, ใน สารนโยบายโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๔.

พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้นำเสนอวิธีการสอนบุคคลาธิฐานสู่ธรรมาธิฐาน โดยท่านกล่าวว่า การสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน อย่าไปเน้นธรรมาธิฐานมาก เพราะเด็กเพื่อการอธิบายธรรมะล้วน ๆ กตัญญู ก็คือ รู้คุณที่ท่านทำมาแล้ว รู้แล้วเราก็ตอบแทนคุณท่าน เรียกว่า กตเวที เขาเรียกว่า อธิบายแต่อรรถะ อธิบายแต่เนื้อหา และก็พยัญชนะ ไม่มีตัวอย่าง คนกตัญญูเป็นยังไง กตัญญูแล้วได้อะไร มินิทานบ้าง มีอะไรบ้าง เหมือนกับคนที่ประมาทประมาท คือ อะไร เลินเล่อ ไม่ค่อยควบคุมความประพฤติของตนเอง ขับรถด้วยความประมาทเป็นอย่างไร มองไม่เห็น ฟังก็ไม่ได้ยิน เกิดอุบัติเหตุ เราเล่าเรื่องอุบัติเหตุเป็นส่วนประกอบ เขาเรียกว่าสอนแบบบุคคลาธิฐาน มีตัวอย่างประกอบอย่างนิทานชาดก ๕๔๗ เรื่อง^{๑๓}

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงการสอนว่าในการสอนโดยเฉพาะวิธีสอนนั้นย่อมมีหลายวิธีตามลักษณะของเนื้อหาและวิชาที่สอน แต่ในโอกาสที่ประเทศไทยจะปลูกฝังการเป็นประชาธิปไตยนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้ วิธีการแห่งปัญญา (The method of intelligence) เป็นวิธีสอน โดยเฉพาะในวิชาสังคมศึกษา วิธีนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นคว้าผู้อื่น ได้ร่วมมือแบ่งปันกัน ย่อมมีส่วนร่วมในงานที่จะกระทำร่วมกัน และได้ยึดถือในปัญญธรรมเป็นสำคัญ

โดยสรุป ในการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผู้สอนนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอตัวอย่างของวิธีการที่ผู้สอนพึงศึกษาและนำไปใช้ในการปฏิบัติงานสอนต่อไป เพราะแนวทางที่นำเสนอนี้ล้วนเป็นแนวทางที่ผ่านการนำไปใช้ ซึ่งทั้งสองท่านต่างได้นำไปปฏิบัติด้วยตนเอง และได้สรุปเป็นแนวคิดเพื่อเผยแพร่สู่ผู้สอนได้ใช้เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสำหรับชั้นเรียนของตนเป็นลำดับต่อไป

๔.๒.๓ การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผู้เรียน

ในการนำเสนอเนื้อหาจะพิจารณา เรื่อง วิธีการ หรือเรื่องขั้นตอน ของอริยสัจเท่านั้น มิได้พูดเรื่องเนื้อหาหรือรายละเอียดของอริยสัจแต่ประการใด โดยขั้นหรือขั้นตอนทั้ง ๔ นี้ รวมทั้งกิจในอริยสัจด้วย อาจเอามาประยุกต์เป็น วิธีสอนแม่บทได้เป็นอย่างดีเมื่อประยุกต์ได้เรียบร้อยแล้ว ก็อาจจะให้ชื่อว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจ” ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีการสอนการอบรมที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง หรือเป็นแม่บทในการสอนทั่วไป ในทุกระดับของการศึกษา วิธีสอนดังกล่าวนี้ ย่อมจะเป็นเรื่องที่สำคัญของศึกษาศาสตร์ หรือของบุคคลที่อยู่ในฐานะครู ผู้ที่ใช้วิธีสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจย่อมกล่าวได้ว่าเจริญตามรอยพระบาทของพระพุทธองค์ และถ้าใช้วิธีการสอนแบบนี้บ่อย ๆ ก็จะทำให้ให้นักเรียนคุ้นเคยกับการแก้ปัญหาหรือการคิดเป็นอย่างหนึ่ง จนเป็นนิสัย เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้นในชีวิตของตน ก็จะไม่ตระหนกตกใจจนเกินไป และมีสติพอที่จะใช้วิธีการแก้ปัญหานี้เข้าช่วยแก้ปัญหาได้ทันท่วงที นับได้ว่าเป็นประโยชน์กับการดำเนินชีวิต

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ดังนั้น ผู้เรียนควรได้รับการฝึกฝนด้วย “วิธีสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจ” ทั้งนี้แนวทางการพัฒนาผ่านวิธีการสอนตามขั้นทั้ง ๔ ของอริยสัจ เป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนสามารถผ่านมาตรฐานการเรียนรู้ ที่ประกอบด้วย

๑) ผู้เรียนมีความรู้ทางพระพุทธศาสนา (Knowledge) “อธิปัญญาสิกขา”

๒) ผู้เรียนมีค่านิยมและศรัทธาในพระพุทธศาสนา (Attitude) “อธิจิตตสิกขา” และ

๓) ผู้เรียนประพฤติตามหลักธรรมและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน (Process) “อธิศีลสิกขา”

ทั้ง ๓ หลักนี้ อันจะส่งเสริมการพัฒนาความรู้ความสามารถของผู้เรียนได้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการศึกษา ตามแนวคิดของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ที่ว่า การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยมุ่งเน้นที่คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ที่มุ่งเน้นให้การศึกษาตามความต้องการและความแตกต่างของแต่ละบุคคล